lement near Šventosios Street and the central part at Monciškės were investigated (Fig. 1). Segments of 12 plots and 2 streets, around 6.75 ha, were surveyed during the investigation. A total area of 614 m² was investigated using 291 test pits, and 27 boreholes were made.

A new findspot: a channel with a surviving cultural layer from the 3rd millennium BC and wooden stake constructions (Figs. 3–4) was discovered on the plots at Šventosios St. 26 and 34a in the NW corner of Šventoji stone age settlement. The channel's banks were not inhabited but a specialised economic activity, i.e. fishing, occurred intensely on them. The site of R. Rimantienė's 1971 trench and the valuable surviving cultural layer beside it were discovered on Sėlių Street in Monciškės near Šventoji settlement 23 (Fig. 2). Isolated amber flakes were discovered in the ploughed and dug up earth on the plots at Sergiškių St. 23 and Jotvingių St. 7. No finds were discovered at the other investigated locations in Šventoji stone age settlement.

Egidijus Šatavičius

Ažutakio senovės gyvenvietės tyrimai

2008 m. pradėti Ažutakio senovės gyvenvietės archeologiniai tyrimai. Tyrimai vykdyti tiek autoriaus, tiek KPD bei LAD lėšomis pagal Archeologinio ir povandeninio vertingųjų savybių pobūdžio objektų ir vietovių atskleidimo programą.

Ažutakio senovės gyvenvietė yra Švenčionių r. Pabradės sen., apie 1,2 km į R–ŠR nuo plento Vilnius–Švenčionys sankryžos su kelio atšaka ties Pravalo ežeru į Sužionis, apie 360 m į ŠV nuo geležinkelio Vilnius–Daugpilis, tarp vietinės reikšmės keliuko Družiliai–Važeliškė ir Žeimenos kairiojo kranto, Ažutakio kaimo ŠR pakraštyje. Gyvenvietė įkurta ant Žeimenos kairiojo kranto smėlingos–žvyringos pirmos viršsalpinės terasos ir salpos, iškylančių iki 1–4 m aukščio virš upės vandens lygio. Šios terasos suformuotos vėlyvojo ledynmečio pabaigoje – holoceno pradžioje. Terasinių aikštelių paviršiai bemaž lygūs, su nežymiais pakilimais ir įlinkimais. XX a. 7 dešimtmečio pradžioje apie pusė gyvenvietės teritorijos buvo apsodinta pušimis, o likusi dalis naudota kaip pieva ir arimas.

Ažutakio senovės gyvenvietė priskirtina smėlinių gyvenviečių tipui. Ją autorius rado 2007 m., vykdydamas privataus žemės sklypo žvalgomuosius tyrimus (sklypas patenka į Pailgės ir Ažutakio pilkapynų apsaugos zoną). Tada ištirta 13 įvairaus dydžio šurfų, iš viso apie 20 m² dydžio plotas (žr. *ATL 2007 metais*, V., 2008, p. 485–487). Gyvenvietės teritorija yra maždaug 130–160x50–80 m dydžio, besidriekianti išilgai upės pakrantės ir vietinio keliuko. Gyvenvietės Š dalį R–V kryptimi kerta buvusios senvagės loma, kuri ypač išraiškinga sklypo R pusėje.

2008 m. archeologinių tyrimų metu ištirtas apie 200 m² dydžio plotas, patenkantis po būsimų pastatų vietomis. Kadangi vieno būsimų pastatų vieta iki galo liko neištirta, šiame straipsnyje aptarsime tik vieną plačiau tirtą plotą, apimantį 180 m². Šis tyrimų plotas matuotas gyvenvietės Š dalyje, šalia ženklios senvagės. Taigi perkasos paviršius labai nuolaidėja Š kryptimi (peraukštėjimas siekia apie 1,5 m). Atitinkamai pasvirę buvo ir dauguma litologinių sluoksnių.

Kadangi senovės gyvenvietė gana gerai išlikusi, sudėtingos jos stratigrafinės sąlygos, o

ir archeologinių radinių nėra itin gausu, todėl tyrimų metu buvo nutarta taikyti pilną radinių fiksaciją, t. y. visi radiniai, rasti žemiau perarto dirvožemio sluoksnio, turi po tris fiksuotas koordinates. Visas tirtas gruntas kastas mentelėmis. Taigi archeologiniai tyrimai šiame komplekse atlikti taikant naujausią metodiką, todėl baigus tirti šį objektą ir visus radinių, objektų bei kitus išmatavimus suvedus į kompiuterines duomenų bazes, bus galima jį visiškai rekonstruoti virtualioje erdvėje.

Bendras tyrinėto horizonto storis siekė 0,3–1 m, išskyrus gyvenvietės Š dalyje buvusią senvagę, kur kasant pasiekti iki 1,5–1,9 m gyliai. Tyrinėtas plotas pasižymėjo itin sudėtinga stratigrafija – tyrimų metu susidurta su bene visomis įmanomomis geologinėmis nuogulomis (1–2 pav.). Tirto ploto P pakraštyje (pirmos viršsalpinės terasinės aikštelės pakraštys), po perartu 20–30 cm storio dirvožemio horizontu vietomis aptiktas 10–25 cm storio rudo smėlio sluoksnis, žemiau dengėsi įžemis – smėlio–žvyro ir kieti senojo glacialinio paviršiaus graužo sluoksniai (riedulynai, kreidos atplaišos, morena). Tirto ploto centrinės dalies P pusėje (terasos šlaitas) po perartu 20–30 cm storio dirvožemio horizontu atsidengė molingi ir priemolingi horizontai (20–50 cm storio) su kreidos trupiniais; žemiau slūgsojo kietesni ir „švaresni“ molingi klodai – įžemis. Tirto ploto Š pusėje (šlaito apatinė dalis), po 20–30 cm storio dalinai perartu durpžemiu slūgsojo 10–15 cm storio pilkos spalvos gruntas, žemiau dengėsi 15–30 cm

1 pav. Tirto ploto R pusės stratigrafija. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 1. The stratigraphy of the east side of the investigated area.

2 pav. Tirto ploto V pusės stratigrafija. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 2. The stratigraphy of the west side of the investigated area.

storio juodos durpės, po kuriomis aptikti suplauti 10–20 cm storio pilkšvo su organika ir balkšvo–gelsvo smėlio–žvyro horizontai su gausiais stambokais rieduliais. Tirto ploto Š pakraštyje (senvagė) viršuje slūgsojo dalinai arimo apardytas 15–30 cm storio durpingo dirvožemio horizontas, žemiau slūgsojo 30–40 cm storio juodų durpių klodas, 5–50 cm storio pilkšvo smėlio su gausia organika (medienos gabalai, žievė, šakos, lapai ir pan.) horizontas ir 10–30 cm storio balkšvo aleuritingo smėlio–žvyro sluoksnis. Įžemį čia sudarė melsvo atspalvio aleuritingas žvyras su gausiais rieduliais. Visuose šiuose virš įžemio buvusiuose sluoksniuose aptikta archeologinių radinių.

Tyrimų metu nustatyta, kad tirtame plote kultūrinio sluoksnio nėra (išskyrus P pakraštį), nes dėl didelio šlaito nuolydžio ir intensyvios erozijos jis čia negalėjo formuotis. Ši vieta identifikuota kaip gana status upės pakrantės ruožas ir jos dugno šlaitas. Be to, išilgai tirto ploto centrinės dalies po perarto dirvožemio horizontu atsidengė apie 1 m aukščio staigaus reljefo kritimo pakopa – kadaise buvusios upės kranto riba. Taigi visi aukščiau minėti litologiniai sluoksniai su archeologiniais radiniais turėtų būti traktuojami kaip kultūrinis horizontas: dalis radinių į juos pateko dar priešistoriniais laikais, šalia gyvenant žmonėms, kita dalis – vykstant erozijai – paplaunant lietaus ar upės potvynio vandeniui aukščiau buvusį kultūrinį sluoksnį ir t. t. Tačiau tai ne gyvenamoji zona su išlikusiu tipišku kultūriniu sluoksniu.

Tyrimų metu iš viso surasta apie 1800 titnaginių akmeninių, apie 150 keramikinių ir keliasdešimt osteologinių radinių. Radinių nėra gausu: dauguma jų smulkūs ir fragmentiški.

Titnago radiniai yra pagaminti iš gana geros kokybės pilkos spalvos titnago. Gali būti, jog šis titnagas buvo išgaunamas iš kur nors netoliese Žeimenos slėnyje ledyno atvilkto ir palaidoto kreidos luisto su titnago intarpais, nes įžemio viršutiniuose horizontuose ypač gausu stambokų kreidos luitų trupinių ir riedulių (dažnai su išlikusiomis fosilijomis). Net dalis molingų sluoksnių dėl permaltos kreidos trupinių gausos yra balkšvos – balkšvai rausvos spalvos. Dauguma titnago radinių be patinos (išskyrus keliasdešimt vienetų su itin plona besidengiančia melsva patina). Apie 10 % visų titnaginių radinių yra pabuvoję ugnyje. Jokių ženklesnių titnago radinių sankaupų tyrinėtuose plotuose neaptikta.

Didžiąją titnaginio inventoriaus dalį sudarė įvairaus dydžio nuoskalos ir atplaišos (apie 85 %), o skeltės bei jų dalys tesiekė tik apie 14 %. Skaldytiniai vienagaliai (kūginiai, su rankenėle), aptikta tiek sveikesnių, tiek stipriai utilizuotų egzempliorių. Gausiai rasta ir įvairių dirbinių: mikrolitų (ašmenėlių, lancetų, trapecijų), nuoskalinių strėlių antgalių, gremžtukų, rėžtukų, peilių, grąžtų / ylų, specialios paskirties dirbinių, nenustatytų dirbinių fragmentų ir kt.

Taigi apibendrinant tyrimų medžiagą būtų galima pasakyti, jog akmens amžiaus kultūrinis horizontas nėra chronologiškai „švarus“. Dauguma surastų titnago radinių datuotini mezolito–neolito laikotarpiu ir turėtų būti priskirti Kundos–Narvos kultūrinėms grupėms. Tačiau pasitaikė tiek ankstesnio, tiek ir vėlesnio laikotarpio pavienių radinių.

Tyrimų metu viršutiniuose perkasų horizontuose gausiai aptikta ir keramikos dirbinių. Tai lipdytinių ir žiestų–apžiestų indų šukės, kurių absoliuti dauguma yra gana smulkios, iki 2–4 cm^2 dydžio. Lipdytinė kera-

mika dažniausiai yra lygiu ar brūkšniuotu paviršiumi. Išskirtinių indo dalių šukių (pakraštėlių, kaklelių, dugnelių) surasta nedaug. Iš kitų išsiskiria keliasdešimt unikalių juodos – tamsiai pilkos spalvos tvirtai išdegtų šukių lygiu paviršiumi. Aptiktos pakraštėlių šukės buvo I formos, su priplota indo lūpa. Jos žemiau pakraštėlio puoštos tariamu šukiniu ornamentu, o pati lūpa – banguota linija. Visa surasta lipdytinė keramika datuotina bronzos amžiaus pradžia – I tūkst. pr. Kr. antrąja puse ir skirtina dar mažai Lietuvoje pažįstamai Tšineco kultūrinei grupei ir Brūkšniuotosios keramikos kultūrai.

Šukės žiestu – apžiestu paviršiumi kiek stambesnės. Indų sienelių storis svyruoja tarp 0,6–1 cm. Šukės yra rusvai gelsvos ir tamsiai pilkos spalvos. Kai kurios puoštos bangelių juosta, kitos dengtos ruda glazūra. Šio tipo radiniai datuojami XV–XX a. pirmąja puse ir skirtini vėlyvai kaimavietei. Šiam apgyvendinimo horizontui turėtų priklausyti ir visi metaliniai dirbiniai, iš kurių gausumu ypač išsiskyrė įvairaus dydžio kaltinės stipriai korodavusios geležinės vinys.

Tyrimų metu vandeninguose senvagės horizontuose aptikta ne tik titnago, bet ir osteologinių radinių – gyvūnų kaulų ir ragų fragmentų. Tačiau jų patikimesnis chronologinis priskyrimas vienam ar kitam laikotarpiui įmanomas tik atlikus C_{14} analizę.

Apibendrinant 2008 m. tyrimų medžiagą galima pasakyti, jog remiantis aptiktų radinių tipologiniais chronologiniais kriterijais, galima išskirti mažiausiai tris stambius apgyvendinimo etapus: akmens amžiaus (VII–III tūkst. pr. Kr.), ankstyvųjų metalų laikotarpio (II–I tūkst. pr. Kr.) ir XV–XX a. pirmosios pusės.

Nors gyvenvietės kultūrinis sluoksnis daug kur gerokai apnaikintas ilgalaikio arimo bei sodinant mišką, o ir pačių radinių nėra itin gausu, visgi tai vienintelė šiuo metu žinoma senovės gyvenvietė Žeimenos žemupio slėnyje. Visi Ažutakio senovės gyvenvietėje surasti radiniai perduoti NM.

The excavation at Ažutakis old settlement

The excavation of Ažutakis old settlement (Švenčionys District, Pabradė Municipality) began in 2008. The settlement was founded on the left bank of the Žeimena on the sandy – gravelly first terrace above the floodplain and on the floodplain, which is up to 1–4 m above the river's water level. The Ažutakis old settlement should be attributed to the sandy soil settlement type. The settlement's territory is approximately 130–160 x 50–80 m.

In 2008 about 180 m^2 was excavated at the site of a future building in the N part of the settlement beside an old bed. The general thickness of the investigated horizon was 0.3–1.2 m, except the old bed in the N part of the settlement where it was up to 1.5–1.9 deep. The investigated area was distinguished by an especially complex stratigraphy; during the investigation perhaps all of the possible geological deposits were encountered (Figs. 1–2).

It was determined that no cultural layer existed in the investigated area (except on the S edge) because it could not form here due to the steep slope and intense erosion. This site is identified as a fairly steep segment of the river bank and the side of the riverbed. In addition, a shelf, which was once the edge of the former river bank and which drops about 1 m in the relief, crops out as a longitudinal horizon under the ploughed soil in the central part of the investigated area. Thus all of the lithological layers with archaeological finds should be tre-

ated as cultural horizons. Some of the finds found their way into them in prehistoric times through people living nearby, others through erosion: when a cultural layer that existed higher up was washed down by rain or flood waters, etc., but this was not an inhabited area with a typical surviving cultural layer.

A total of about 1800 flint – lithic finds were discovered. The majority of the flint inventory consisted of flakes and blades of various sizes. Both fairly whole and well used single platform cores (conical, handle) were discovered. A large number of various artefacts were also found: microliths (inserts, lancets, trapezes), flake arrowheads, scrapers, burins, knives, borers / awls, special purpose artefacts, undetermined artefact fragments, etc.

During the investigation about 150 ceramic artefacts were discovered in the upper horizons of the trenches. The majority of them consist of hand built and wheel thrown – partly thrown pottery sherds, the absolute majority of which are fairly small. The hand built pottery mostly has smooth or brushed surfaces. Few sherds of exceptional vessel parts (rims, necks, and bottoms) were found. Tens of unique black – dark grey high fired sherds with smooth surfaces are distinguishable from the others. The discovered rim sherds were form I with a flattened lip. Below the rim they were decorated with seeming comb ornament, while the lip itself had a wavy line.

The sherds with a wheel thrown – partly thrown surface are somewhat thicker. Some are decorated with a wavy band, others covered with brown glaze. The finds of this type date to the 15th – first half of the 20th century and should be attributed to a post-medieval village site. All the metal artefacts, including the hand forged, badly rusted iron nails of various sizes that were discovered in abundance, should also belong to this habitation horizon.

During the investigation, not only flint but also osteological finds: animal bone and horn fragments were discovered in the aquiferous old beds.

The cultural horizon in the investigated area is not chronologically 'clean'. On the basis of the typological and chronological criteria for the discovered finds, it is possible to distinguish at least three major settlement stages: Stone Age (7th–3rd millennium BC; Kunda – Narva culture), Early Metal Period (2nd–1st millennium BC; Trzciniec culture group and the Brushed Pottery culture), and 15th – first half of the 20th century.

Egidijus Šatavičius

Paramėlio 2-osios senovės gyvenvietės tyrimai

2008 m. tęsti Paramėlio 2-osios senovės gyvenvietės (A1551; Varėnos r., Kaniavos sen.) tyrimai (žr. *ATL 2002 metais*, V., 2005, p. 21–23; *ATL 2003 metais*, V., 2005, p. 22–24; *ATL 2004 metais*, V., 2006, p. 22–24; *ATL 2007 metais*, V., 2008, p. 41–43). 2008 m. tyrimus finansavo KPD ir LAD pagal Archeologinio ir povandeninio vertingųjų savybių pobūdžio objektų ir vietovių atskleidimo programą.

Paramėlio 2-oji senovės gyvenvietė yra apie 100 m į P nuo Katros pralaidos per kelią Krokšlis–Paramėlis, Katros P (slėnio kairiajame) krante, į V–PV nuo Paramėlio kaimo, abipus Paramėlio–Katros kelio (einančio per Baltarusijos Respublikos teritoriją). Kadaise gyvenvietė buvo įkurta tarp dviejų susikertančių rininių senslėnių esančiame masyviame pusiasalyje. Traukiantis ledynui čia tyvuliavo